XX 15-80

XX-50

REIS

OVER DE EILANDEN

Bali en Lombok,

DOOR

H. ZOLLINGER,
Naturalist.

[illegible]

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENNIS

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA


PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI-50

REIS

OVER DE EILANDEN

Bali en Lombok,

DOOR

H. ZOLLINGER,
Naturalist.

[Verh. Bat. Gen. XXII (1849)]

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENW

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 23-7-2010
Nomor Induk : 10552/PN-Museum/10
BIB - ID : 9192860
ITEM - ID : 0610200716
Asal : Museum Pusat

VERHAAL EENER REIS

OVER DE EILANDEN

BALI EN LOMBOK,

GEDURENDE DE MAANDEN MEI TOT SEPTEMBER 1846.

De lezer zal in dit deel der werken van het *Bataviaasch Genootschap* eene uitvoerige Verhandeling vinden over *Bali*. Ten einde hem nu niet in eens op een hem geheel vreemd terrein over te brengen, willen wij de hierondervolgende beschrijving eener „*reis over Bali*" doen strekken, om hem als 't ware tot dit eiland in te leiden. Deze reis is gedaan door den heer Naturalist H. Zollinger, die ook in het *Tijdschrift voor Neêrland's Indië* de vruchten van zijn' arbeid meermalen heeft aangeboden. Hij geeft tevens het verhaal zijner „*reis over Lombok*," en heeft dit zóó met zijne *Balische reis* verbonden, dat wij gemeend hebben het niet te mogen weglaten. *Lombok* heeft, even als *Bali*, veel belangrijks voor de studie der *Indische Land- en Volkenkunde*.

Den 1sten Mei 1846 vertrok ik van *Buitenzorg*, vergezeld van 4 bedienden, (1 jager, 2 voor het opsporen van planten en 1 voor mijn' persoon). Het fregat *Ceres*, bestemd om de gezanten van den *radja* van *Lombok* terug te voeren, lag toen zeilree om naar *Ampanan* te stevenen. Daar de dag van het vertrek, gedurende mijn verblijf te *Batavia*, nog onbepaald was, en zelfs van dag tot dag werd uitgesteld, besloot ik passage te nemen aan boord van het schip *Falsum*, kapitein Middleton. Dit vaartuig vertrok den 12den Mei. Te *Samarang* binnengeloopen, bragten wij daar drie dagen door. Den 29sten bereikten wij de reede van *Soerabaija*, waar ik mij de nog voor mijne reis ontbrekende benoodigdheden aanschafte. Bij gebrek eener regtstreeksche gelegenheid naar *Lombok*, besloot ik mij naar *Bezoekie* te begeven, waar ik hoopte, uithoofde der toen op handen zijnde expeditie naar *Bali*, passage aan boord van een der daartoe bestemde vaartuigen te zullen aantreffen. Na mijn bagage in een kruispraauw geladen te hebben, scheepte ik mij in aan boord van het stoomschip *Bromo*, dat den 9den Junij *Soerabaija* verliet en den 10den te *Bezoekie* aankwam. Weinige dagen na mijne komst aldaar, vernam ik dat het oorlogschip *Sijlph* naar *Lombok* moest vertrekken, om een' brief aan den *radja* van *Mataram* te bren-

gen. Ik verkreeg verlof van den Schout-bij-Nacht om met dat vaartuig de reis te doen.

Den 25ste waren wij bij stilte N. N. W. van *Beliling*, toen de *Vesuvius* ons zocht, met den Schout-bij-Nacht aan boord, die onzen kommandant contra-orders deed toekomen, om, instede van de reis naar *Lombok* te vervolgen, in de wateren van *Beliling* te kruisen. Hij voldeed aan die orders gedurende den 25, 26 en 27ste, en niet dan op den avond van dien laatsten dag wierpen wij het anker nabij de andere vaartuigen der expeditie. Den 28ste bevond ik mij, bij het bombardement van *Beliling*, aan boord, maar daar de *Sijlph* denzelfden dag bevel ontving om weder te kruisen, en ik daarin weinig genoegen nam, verzocht ik den heer King (1), die zich daar met een driemastschip bevond, om mij aan boord van zijn vaartuig te willen nemen, waarin hij toestemde. Ik verliet derhalve de *Sijlph* den avond van den 28ste en begaf mij aan boord van de *Fheder Rachman*.

Op het vaartuig van den heer King vond ik nagenoeg 150 personen, zoo *Balinezen* en *Sassak*-menschen van *Lombok*, als op dat eiland gevestigde *Boeginezen*. Buitendien was er een brik van een' Boegineesch, en 2 groote praauwen, die van dezelfde plaats waren gekomen, beladen met eene menigte hulptroepen.

Met moeite kon ik eene plaats vinden onder zoo vele *goestie's*, *ida's* en *dewa's*, waarvan het vaartuig opgepropt was en die al de hutten en beschikbare hoeken hadden bezet.

Evenwel besloot ik aan boord te blijven, zoo lang de heer King zelf te *Bali* zou vertoeven. Ik kon niets te *Lombok* in de afwezigheid van dien heer uitrigten, wijl hij de eenigste persoon te *Lombok* was, die de vreemdelingen ontving, hen aan den *radja* voorstelde, en door wiens bemiddeling men in aanraking met de prinsen en grooten van het land kan komen.

Behalve dat kon ik kennis maken met de menschen, die met dien heer te *Beliling* waren gekomen, en daär zoo goed als te *Lombok* zelf inlichtingen en berigten inwinnen. Ik sloeg aanstonds mijne nieuwe kennissen gade, om den indruk te ontdekken, welken de plaats hebbende gebeurtenissen op hen hadden gemaakt. Dit was geen moeijelijke taak. Allen zeiden of dachten, dat het den Balinezen onmogelijk was lang de aangevoerde magt van de »Compagnie" weerstand te bieden. Wat hen het meest nopens de bijzonderheden verwonderde, waren de bommen, de granaten, en de uitwerking, welke deze zouden doen. Den 29ste Junij stelde het leger zich in beweging naar *Singaradja*, terwijl de aan den weg belendende kampongs door hetzelve werden verbrand. Ik had toen gelegenheid op te merken, hoezeer de menschen van *Lombok* belang stelden in het wèl slagen der expeditie. In weerwil van den regen en den wind, klemden zij zich vast aan de schansen, het oog starend gerigt naar het hevig oorlogsvuur, dat zich langs den weg, dwarlend door het dikke loof der boomen heen, in dikke wolken van rook deed bespeuren. Angstvallig zocht het bespiedend oog eene plaats te ontdekken, waar de Hollanders, (»hunne Broeders," gelijk zij hen noemden), slaags waren of wáár het op eene retraite aankwam. Er was een Boegineesch, die zoo wèl met de localiteiten bekend was, dat hij ons altijd het punt kon opgeven, waar het vuur had gevat. Toen deze zeide, dat de vlam den *kraton* van den *radja* was genaderd, hief het volk een vreugdekreet aan, maar weldra werd deze

(1) De heer King woont sedert vele jaren op *Bali*.

verdoofd door de ontploffing van den voorraad van kruid in den *kraton*. De eerste opwellende gedachte bij ons allen was, dat de Balinezen den vijand, die in het verblijf van den prins was gedrongen, in de lucht hadden doen springen. Gelukkig was het niet zóó.

De kotter van den heer Kind deed al den tijd van ons verblijf de dienst van den post tusschen *Belóling* en *Ampanan*. De eerste reis dat ik aan wal was, bezocht ik de bouwvallen van *Belóling*. Ik bezocht ook al de huizen, die nog niet door de vlammen waren vernield. Ik zocht echter vooral naar Balinesche of Boeginesche manuscripten. De laatste waren reeds door de Boeginezen weggevoerd. De eerstgenoemde hangen doorgaans onder de daken of aan bamboezen haken, welke de inboorlingen in menigte in de muren slaan. Daar de kampong meestal door Boeginezen was bewoond, leverden mijne nasporingen weinig op.

In een enkel huis trof ik aan nagenoeg al wat ik vond. Het was waarschijnlijk de woning van een' *goestie*. Te bejammeren was het dat de matrozen, bij het plunderen, wat er mogelijk goeds was, weggeworpen of verscheurd hadden. Den 1ⁿᵉⁿ Julij ging ik met mijnen jager tot *Bándjir Djava* wandelen. Ik bespeurde eenige ongewapende Balinezen, bijna allen voorzien van een' stok met een stuk wit linnen, bezig om paarden, geiten, etc. weg te voeren, of om de overblijfselen van het ameublement hunner huizen te verzamelen. Hoewel allen, mij ziende, de vlugt namen, durfde ik mij echter niet te ver wagen, niet wetende of zij hunne wapenen in de nabijheid hadden, en hoe zij zich zouden gedragen, wanneer zij zich in menigte tegen over mij alleen met mijn' bediende zouden gesteld zien.

Den volgenden dag deed het leger een militaire promenade naar *Singaradja*. Ik vergezelde het te voet, en maakte mij dien tijd ten nutte om de nog staande geblevene huizen te onderzoeken. Het was bij die gelegenheid dat ik in de woning van den *goestie* Dirlantok eene menigte van brieven vond, verspreid op den grond van eene beslotene plaats, waar welligt vergaderingen werden gehouden, — te oordeelen naar een aantal *balie-balie's* (1), welke zich rondom onder opene lootsen bevonden. Ik vond mij verhinderd al die brieven opteraapen, wijl de heer kolonel Bakker (kommandant der expeditie) mij deed terug roepen. Toen ik later daarnaar weder onderzoek deed, trof ik er geene meer aan. De Balinezen hadden ze dus weder ingezameld, gedurende den tusschentijd van eenige dagen. Ik weet niet wat er van al die brieven is geworden, ook niet of allen vertaald zijn geweest, maar wel is het mij bekend, dat een derzelven zeer belangrijk was, die namelijk, waarbij *Klongkong* aan *Karang-Assem* en *Belóling* last gaf, om het rijk van *Banglie* aan te vallen en een einde met die vijanden te maken, en daarna een krachtvollen weerstand te bieden aan den aanval der Hollanders. Men voegde daarbij dat dezelfde bevelen naar *Gianjar* en *Mengoei* waren afgerigt.

Gedurende mijne herhaalde togten ben ik nimmer door het volk aangerand of beleedigd geworden. De mannen gingen en kwamen zonder wapenen, of zij legden ze neder, of verborgen ze, wanneer een Europeaan hen naderde. Steeds bij het aanvangen van een gesprek, verzochten zij eerst verschooning, en dikwerf wilden zij mij hoenders, een varken

(1) Rustbanken van bamboes vervaardigd.

of eene geit ten geschenke geven. Men zag slechts mannen en oude vrouwen. De getrouwde vrouwen en kinderen waren waarschijnlijk naar de binnenlanden verwijderd.

Ik begin nu hier met het verhaal van eenen togt, welken ik den 11^den^ Julij in gezelschap van de heeren s'Jacob, Sandiforth, Kempen en Friedrich, naar de binnenlanden van *Beliling (Bali)* heb gedaan. Om hetgeen zal volgen wel te verstaan, vermeen ik eenige uitleggingen te moeten geven betreffende het terrein van *Beliling*. De groote keten van bergen strekt zich regtstreeks van het oosten naar het westen, en het genoemde rijk is grootendeels gelegen op de noordelijke helling dier keten. Ten zuiden van *Singaradja* en van *Sangsit* dalen 4 takken of heuvelen van de groote keten naar zee. Elk derzelve is van buiten gebogen, en de twee schakelen, welke in 't gezigt van elkaâr liggen, maken gezamenlijk eene halve kom uit, welke zich aan de noordzijde opent.

Het zijn vooral de valleijen tusschen die heuvelen, welke tamelijk wel bebouwd zijn, inzonderheid uithoofde van het overvloedige water, dat van de voornaamste keten neêrstroomt. Die gedeelten van het land maken daarom, om zoo te zeggen, het hart, of gelijk men het op *Java* noemt, „het binnenland" uit. Ieder die *Beliling* heeft gezien, heeft zeker opgemerkt de watervallen aan de westzijde tusschen de eerste en tweede hiervoren beschreven heuvels, waarvan de wateren geheel en al uit het binnenland schijnen te komen. Langs die watervallen is het land van bosschen ontbloot en alleenlijk bedekt met *glaga* en *allang-allang*, waarin men zegt dat de tijger dikwerf schuilt.

Wij verlangden allen ons naar die watervallen te begeven. De inlanders gaven voor, dat geen weg daarheen bestond; dat de grond rondom vervloekt was; dat in vervlogene dagen eene geweldige overstrooming de daaraan grenzende wouden had vernield, en dat sedert niemand nog het had gewaagd die watervallen te naderen. Later hebben de Balinezen van *Lombok*, waarvan een aantal te *Bali* zelf was geboren, mij verhaald, dat de bedoelde rivier ontsproot uit een meer in de bergen, — (van *Tabanan*, volgens het zeggen van sommigen; van *Beliling*, volgens het zeggen van anderen), welk meer genaamd is *Danoe Tamblingan*; dat eens het water van het meer, uithoofde van vele regens, zóó hoog rees, dat er ten noorden eene doorbraak ontstond, waardoor al het land werd overstroomd in die rigting, welke rondom de watervallen het kenmerk van verwoesting ten toon spreidt. Niemand weet op te geven, wanneer die gebeurtenis heeft plaats gevonden. Ik veronderstel eer, dat vulkanische magten, hetzij eene aardbeving, hetzij eene opwelling van den bodem van het meer, de bedoelde doorbraak hebben te weeg gebragt. Maar stellig zeker is het, dat het binnenland van *Bali* minstens twee kleine meren bevat; dat, waarvan ik heb gesproken, ten westen, en dat nabij den berg *Batoer* in het oosten van het rijk van *Banglie*. Het doel van onzen togt was derhalve, om de watervallen te bezoeken, welke wij dagelijks van de reede zagen. Des morgens ten 3 ure verlieten wij het kamp, vergezeld van onze bedienden en van 6 uit de kruispraauw geligte manschappen. Ongelukkiglijk vergaten wij eenen tolk mede te nemen. Naar aanleiding van den vorigen dag ingewonnen narigten, vroegen wij naar het meer *Danoe*, hetgeen noodzakelijk aanleiding gaf om ons naar het meer *Tamblingan* te voeren, instede van ons den weg naar de watervallen aan te wijzen, welke niet *Danoe* genoemd worden. Na *Bandjir Djava* voorbij te zijn gegaan, en zeer nabij *Singaradja*, vertoonden zich op den weg een veertigtal gewapende mannen, welke op het zien van ons de vlugt namen. Het

was waarschijnlijk eene Balinesche wacht. Hooger dan *Singaradja* is de weg niet meer zoo schoon, en begint ze smaller te worden en is weldra niets beter dan een berg-voetpad.

Na *Singaradja* komt men aan de kampong *Barattan*, waar wij reeds meer inwoners bespeurden dan in de kampongs bij het strand. Onze weg leidde ons op eenige heuvelen, bedekt met *allang-allang*, in eene zeer boschachtige vallei, waar een bergstroom loopt, op welks bed van trachiet eenige aardige watervallen zich vertoonen.

Het moeijelijke van het terrein noodzaakte ons onze paarden nabij dezen stroom achter te laten. Hoewel de bewoners van het land niet klaarblijkelijk ons schenen te wantrouwen, hadden wij evenwel veel moeite onder hen een' gids te vinden en dezen, zoo door geld als door geweld, te overreden ons verder den weg te wijzen.

Na een' vrij langen marsch tot aan de overzijde van de beek, kwamen wij binnen de dessa *Pemboenoet* (de plaats der wilde vijgeboomen, genaamd *Boenoet*). Wij maakten halte om ons dejeuner te nuttigen. De *pambukkel* der plaats was een zeer gastvrij man, en bezorgde ons, zonder zich te veel te laten bidden, kokosnoten en rijst, met verscheidene soorten van *kweekwee*. Van al de dessa's komt *Pemboenoet* mij voor de hoogste te zijn van de zijde der bergen. Ze is versterkt, dat is: omheind met eene rij in den grond geplante bamboezen. Men gaat er in aan de einden door een' uitgegraven weg, welke van weerszijden verdedigd wordt door een bamboezen roosterwerk, waarvan de tusschenruimten een' doortogt voor de lansen der verdedigers aanbieden. Onze gids ontsnapte, terwijl wij aan ons dejeuner waren. Wij vervolgden onzen togt op ons gemak zonder gids. Zeer digt boven *Pemboenoet*, waar de steilte zeer merkbaar is, verlaat men den hoogsten hoek van het bebouwde land, gelegen tusschen den tweeden en derden heuvel, welke zich aan de groote keten bergen hechten. Wanneer men zich naar het noorden keert, ziet men van dat punt bijna al het bebouwde land van *Beliling* in den vorm van eenen driehoek, die tot basis zou hebben het strand tusschen *Teboenkoos* en *Sangsit*, en waarvan de zijden zouden belend zijn door de zoo even bedoelde twee heuvelen. *Banjer-maloe* lag (tusschen *Teboenkoos* en *Banjar-bali*) N. W. ½ N. van ons; de *Bromo* en *Banjar-bali* N. W. ½ W., *Sangsit* N. W.

Wij gingen nog eenigen tijd vooruit door het woud, maar daar niets ons lokte eenen weg te vervolgen, die niets schoons noch nieuws opleverde, en wij buitendien niet konden hopen het meer van *Tamblingan* te bereiken, keerden wij terug. Naauwelijks waren wij buiten het woud, in 't gezigt van *Pemboenoet*, of wij hoorden schreeuwen: »*tolakh tolakh*" (keer terug). Weldra zagen wij naar ons gewapende mannen toesnellen, die allen buiten adem van beneden waren gekomen. Zij legden hunne wapenen op eenen afstand van ons neder, en baden ons terug te keeren, omdat, zeiden zij, aan de andere zijde ons groote gevaren bedreigden, van wege de bewoners van *Tabanan*, die zich op de grenzen hadden verzameld. Dit kon waar zijn. De versterkingen van *Pemboenoet*, aan de zijde van den berg, schijnen zelfs te bewijzen, dat het een dessa is in de nabijheid der grenzen. Ook kon het zijn dat de *radja* niet gaarne zag, dat zijne vijanden zijne binnenlanden doorkruisten. Hij deed den kommissaris van het Gouvernement aanzeggen, dat, indien men voortaan verlangde eenig gedeelte van het binnenland te bezoeken, men hem daarvan moest verwittigen, ten einde hij den reizigers eene wacht konde medegeven, en zich daardoor van de verantwoordelijkheid ontslaan, welke anders, ingeval van ongeluk, op hem zoude rusten; iets waarin hij gewis geen ongelijk had.

Hetgeen ik gedurende onzen togt van de formatie der bergen heb kunnen zien, doet mij gelooven, dat deze volstrekt dezelfde is als in de vulkanische bergen van *Java*.

Het water is er overvloedig, en de inwoners weten het tot de rijstteelt dienstbaar te maken met eene bekwaamheid en vernuft, waarin zij de Javanen overtreffen. Dáár, waar wij passeerden, waren zelfs de kleinste hoeken der heuvelen bebouwd met schoone *sawahs*. Te oordeelen naar de rijpwording van de rijst en eenige andere teekenen, uit de vegetatie ontleend, begroot ik de hoogte van *Pemboenoet* op p. m. 2000' boven de oppervlakte der zee, en den hoogsten top, door ons bereikt, op 2500'.

Toen wij van de hoogte afdaalden, maakten wij eene lange halte aan de oevers der rivier, waar wij onze paarden hadden gelaten. Wij namen een bad en daarna nog een tweede ontbijt, zonder door eenig sterveling gestoord te worden. *Barattan* en *Bandjir Djava* weder doortrekkende, bezochten wij de zoogenaamde tempels, welke zich dáár bevinden, doch niets bijzonders, dat hun eigen is, opleveren. Tegen den avond waren wij weder te *Beliling* teruggekeerd.

Ik heb later vernomen, dat eenige officieren gepoogd hebben de watervallen te bezoeken. Een smal voetpad tusschen zeer hooge *allang-allang* volgende, kwamen zij tot aan den rand van een diep ravijn, (zij gewagen van 150' diepte). Bemerkende dat de afstand grooter was dan zij hadden verwacht, en het uur van den dag verre gevorderd zijnde, keerden zij terug, zonder hun doel bereikt te hebben.

In de nabijheid van dit ravijn troffen zij menschen aan, die door de Balinezen eenigzins waren verstoten, en dezen in beschaving niet evenaarden. De meesten dezer halve *pariah's* zagen er afzigtelijk uit door zware kropgezwellen.

Van *Beliling* oostwaarts gaande, treft men achtervolgens op strand de dessa's *Kebon Djadie*, *Panaroekan* en *Sangsit* aan.

Ten oosten van *Sangsit* daalt een zeer lange en zeer platte heuvel zacht hellend van de bergen naar de zee. Deze heuvel sluit, om zoo te zeggen, het landschap, want verder weg neemt het land eensklaps en geheellijk een ander voorkomen en karakter aan.

De heer Knse vertrok den 16^den^ Julij van *Beliling*, en wij zeilden langs de geheele Noordkust van *Bali*, van *Sangsit* tot *Tjoelikh*, en dikwerf zoo nabij, dat er naauwelijks ruimte overschoot om met ons drie-mast-schip over stag te gaan. Deze omstandigheid bewijst, vooreerst, dat de kust niet met reven bezet is, en wijders dat het strand steil in zee loopt. Nergens ontwaart men eenige haven of baai; en de kust strekt zich nagenoeg in eene bijna regte lijn uit van het W. N. W. naar het O. Z. O. Dit alles, zoowel als de schielijke verandering in het gezigt van het land, wordt veroorzaakt door de uiterlijke gedaante van deszelfs bergen, welke dadelijk ten oosten van *Sangsit* de kust meer naderen, dezelve weldra bereiken, en zich eindelijk langs dezelve uitstrekken tot aan de halve kom van *Tjoelikh*, welke zij amphitheatersch-gewijze omsingelen, daarna weder ten oosten van *Tjoelikh*, onder den naam van *G. Saraja*, naar de oevers der zee terugkeeren, en eindelijk den hoek, N. O. van *Bali*, door het eilandje *Poelo Manok*, formeren.

Deze bergen hebben eene steil afloopende helling; men ontdekt er beken noch bronnen, hetgeen, bij gemis van alle alluviale vlakten, de reden is waarom er nergens *sawahs* zijn. Men bespeurt ook geen bosschen op de zijden der bergen; te naauwernood vindt hier en dáár een

boom of struik genoegzaam voedsel. De grond is in het goede saisoen bedekt met drooge of halfverschroeide kruidgewassen. De inwoners van de kampongs, langs de kust gelegen, houden zich bezig met de visscherij, het maken van zout, klapperolie en suiker van lontharr. De klapperboom groeit alleenlijk langs de kust, en dat in menigte, terwijl de lontharr ook op de dorste heuvelen tiert, zelfs tot eene hoogte van 1000'.

Men ziet buitendien nog op de bergen en tot aan hunne toppen enkele woningen, omgeven van kleine tuinen van katoen, maïs en, hoewel schaars, van rijst. Dit bewijst dat er in de nabijheid versch water gevonden wordt, hetzij in putten, hetzij in kleine bronnen, hoewel men zulks niet uit zee kan bespeuren.

Achter de kampong *Tianjan* wordt de bergketen afgebroken door eene groote en zeer diepe ravijn, waardoor een voetpad naar het rijk van *Banglie* leidt. De kaart van *Bali*, destijds aan een artikel van het *Tijdschrift van N. I.* gevoegd, is zeer gebrekkig, ten aanzien van al hetgeen de grenzen der onderscheidene staten van dit eiland betreft; b. v. *Lirang* en *Tianjan* zijn kampongs, behoorende aan het rijk van *Karang-Assem* en niet aan dat van *Belsling*, waarvan de laatste kampong aan die zijde *Banka* genaamd en op de grenzen gelegen is. Het land van *Paijangan* maakte vroeger een deel uit van het rijk van *Banglie*. Het is ten oosten en niet ten westen van dat rijk gelegen. *Klongkong* en *Karang-Assem*, die destijds het overwonnen hebben, beheeren het nu gezamenlijk.

Den 17^den^ Julij wierpen wij in den avond het anker voor *Ampanan* op *Lombok* en den 18^den^ begaf ik mij des morgens aan wal.

Bij mijne komst te *Ampanan* bevonden zich op de reede: 1 driemast, 1 brik, 1 schoener en 1 kotter van den heer KING, 1 driemast van den heer LANGE te *Badong*, 1 Fransche driemast »*Le nouveau Tropique*" van *Bordeaux*, 2 Engelsche schepen, 1 Boeginesche brik, 1 dito van een' Chinees, 1 dito van een' Arabier, behalve een aantal van *Makassar*, *Bali* en *Java* aangekomen praauwen. Bijna al die vaartuigen waren bezig met rijst te laden. Het etablissement van den heer KING is op het zandachtig strand gelegen. Het is van eene hegge *(pagger)* van dooden bamboes omgeven. Men komt er binnen onder door een houten paviljoen, van waar men de schepen ziet aankomen, en dat wel het beste is, dat op de plaats wordt gevonden, zoo dat ik derwaarts dikwerf de vlugt nam, hetzij om versche lucht te scheppen, hetzij om te werken. De binnenplaats ingekomen, die van houtwerken, booten, oude kanonnen, bamboes, Chinesch marmer opgevuld is, vindt men links een lang magazijn, op de Balinesche wijze van modder gebouwd, regts hutten van bamboes voor de bedienden, en in het midden eene opene loods, waar men rijst koopt, weegt en bewaart. Achter dit alles vertoont zich een oud houten huis, door een' Chinees, mogelijk 20 jaar geleden, gebouwd, dat door de schrijvers van den heer KING, twee jonge Engelschen en een' sinjo van *Menado*, wordt bewoond. Voorts een kantoor en twee dispensen. Op zij van het huis is nog een bijgebouw van bamboes, om vreemdelingen te herbergen. Achter bevinden zich eenige bouwvallige hutten, waarin men eindelijk een stal, eene keuken en eenige woningen voor de jongens en slaven aantreft. Het huis van den heer KING is door een' muur van modder van de andere woning gescheiden en moet in eenen beteren staat dan de overige zijn. De »tout ensemble" is echter het nec plus ultra van oogenschijn-

lijke ellende, welke naar het schijnt de heer KING zich, misschien om geen naijver te verwekken, wil laten welgevallen.

Den 18^den^ Julij vergezelde ik den heer KING naar den *radja* te *Mataram*, of, liever gezegd, naar de *radja's*. Gewoonlijk vervoegt men zich bij de broeders om over eenige aangelegenheid te spreken; maar het is bijna altoos de jongste, die beslist en de uitvoering gebiedt.

Zelden vertoont men er zich met ledige handen, en steeds geeft men aan beiden volmaakt hetzelfde geschenk. Ik heb er Boeginesche gouddraad, ruwe zijde, verschillende stoffen enz. zien brengen. Ik, voor mij, had mijne van den tuin te *Buitenzorg* medegebragte speceryboomen, en waarvan elke *radja* de helft ontving. De *oudste* is een vrij welgemaakt, groot en dik man; zijn gelaat is dat van een goed en vrij onbeduidend mensch. Het volk bemint hem, omdat hij zachtmoedig en, volgens zeggen van den heer KING, regtvaardig is. Hij is bijna altoos omringd van jonge maagden, kleine honden, apen en vogelen. De *jongste* is niet zóó groot noch zoo dik, en komt mij voor 28 jaren oud te zijn. Hij stamelt bij het spreken, nu minder echter dan in zijne jeugd. Zijn gelaat is voorzeker het geestigste, dat ik immer bij een' man van een Maleisch geslacht heb opgemerkt. Zijn glimlach verspreidt op hetzelve trekken van goedhartigheid en tevens van fijne spotzucht, zoo als men ze zelden op dat van inboorlingen aantreft. Ik liet mij voorstellen, als alleenlijk te zijn gezonden om levendige planten voor den tuin te *Buitenzorg* te zoeken; wijl het gezantschap mij in dien tuin werkzaam had gezien, wilden de *radja's* wel aan dat voorgeven, zonder te groot wantrouwen te verraden, geloof hechten. Zij gaven mij dadelijk verlof om het land in alle rigtingen te doorkruisen en beloofden mij alle noodige hulp gedurende mijne togten. Het groote gesprek van het oogenblik was over de zaken van *Bali*. De heer KING moest aan beide de broeders den gehcelen veldslag van *Beliling* verhalen. Zij wilden of konden niet gelooven dat alles in minder dan twee dagen was afgeloopen, maar vooral konden zij niet begrijpen dat een Balinesche *radja* gevlugt was, instede van zich met al zijn volk in zijne kraton op te sluiten en vechtende te sterven, zoo als hunne *adats* en denkbeelden van de eer eens *radja's* het vorderen. Deze twee prinsen van *Lombok* kwamen mij trouwens voor veel beschaafder dan die van *Bali* te zijn. Hunne paleizen zijn zeer zindelijk onderhouden en voorzien van eenen goeden voorraad meubelen. Wanneer men hen bezoekt, laten zij stoelen aanbieden, en niets verraadt het doel om den Europeaan, die zich voor hen bevindt, te vernederen. Zoo ook gedoogen zij dat een Europeaan door hunne verblijfplaats te paard rijdt en zelfs voor hunne paleizen passeert zonder af te stijgen, iets dat te *Bali* ongehoord is en hetgeen geen inlander, van welken rang ook, zich zoude durven veroorlooven. Te *Bali* is ieder te paard gezeten Europeaan verpligt af te stijgen, niet alleenlijk bij het naderen van de kratons der prinsen, maar ook bij het voorbijgaan van een *roemah dewa*. Die het wagen dorst te paard te blijven zitten, zou het grootste gevaar loopen het met zijn leven te boeten. Wat nog in het voordeel der vorsten van *Lombok* pleit, is hun verbod van den invoer en het rooken van opium en den verkoop daarvan aan eenig ingezeten van het eiland. En hoewel de heer KING tot die maatregelen veel heeft bijgedragen, getuigen zij niettemin hoe vatbaar die prinsen zouden zijn voor den invloed eener toenemende beschaving.

In afwachting van de komst van den *Bromo*, die spoedig van *Badong* moest komen, deed ik, in gezelschap van den heer KING, een eerste uitstapje in de baai, genaamd *Laboean Tring*, welke 16 palen ten zuiden van *Ampanan* is gelegen. Dit is voorzeker de schoonste haven, welke ik nog in den archipel gezien heb. Ik zal er later op terugkomen. Daar de omstreken zeer ongezond zijn, sliepen wij altoos aan boord. De heer KING laat er een' driemast bouwen en een' anderen van dezelfde grootte repareren. Hij heeft er reeds een aantal menschen, met dat werk bezig, verloren.

Te *Taboenan Tring* teruggekeerd, hield ik mij bezig met togten naar het binnenland te doen en met weêrkundige waarnemingen, welke mij tot basis in het vervolg dienden.

Den 25ste Julij legde ik met den heer KING een tweede bezoek af bij de *radja's*. Ditmaal gold het mijn eigen belangen. Vooraf vroeg ik verlof de piek van *Lombok* of den *G. Rindjanie* te bestijgen. Niemand nog had tot dus verre vóór mij verlof daartoe erlangd, zelfs niet de heer KING. Het was ook met veel moeite dat wij hetzelve ditmaal bekwamen. De prins zeide dat het zulk een gevaarlijke togt was, dat waarschijnlijk het een of ander ongeval ons zou beletten ons doel te bereiken.

Ik deed hem door den heer KING opmerken dat ik gewoon was in de hooge bergen te reizen, dat ik geene ongelukken vreesde en het eiland niet zou verlaten, zonder de piek gezien te hebben. De heer KING zeide hem nog: »indien gij dien heer dat genoegen weigert, zal men te *Batavia* zeggen dat gij hem wantrouwt, en daar gij zoo wel zijt met het Hollandsch Gouvernement, zal zulks eenen kwaden indruk veroorzaken." De *radja* antwoorde: »neen, dat is het niet, en daar ik niet wil dat men zoo iets van mij te *Batavia* zal denken, geef ik verlof aan mijnheer overal te gaan waar hij verkiest, maar op eene voorwaarde, namelijk dat, ingeval van eenig ongeluk in de bergen, hij mij eene schriftelijke verklaring geve van het zich zelven op den hals gehaald te hebben, door zijn eigen toedoen en niet door mijne schuld." Ik voldeed aan dit verzoek onmiddelijk. Ik verhaalde hem voorts van mijne reizen, en toen hij namen hoorde, gelijk die van *Ardjoeno*, *Bromo*, *Mahameroe*, *Widodarin* en andere in de mythologie wel bekende namen, had hij geen vrees meer voor mij. Lagchende vroeg hij mij, wat ik op den berg ging doen en of ik met de *Dewas Goenong* wist om te gaan? Het is bijzonder genoeg dat de Balinezen de namen der bergen, zoo even genoemd, zeer goed kennen, maar dat zij niet weten waar dezelven gelegen zijn. Zij verbeelden zich dat dezelven zich op den vasten wal van *Indië* bevinden. Weldra zeide de *radja* zelf, waarom hij mij niet naar den berg wilde laten vertrekken. Indien mij eenig ongeluk overkwam, dacht hij, zou het Gouvernement het hem ten laste leggen, en mogelijk vermoedde hij zelfs, dat ik voorbedachtelijk was gezonden, om hem op die wijze in onmin met het Gouvernement te doen geraken. Eenmaal de orders gegeven zijnde om mij tolken en koelies te bezorgen, vervolgde het gesprek zich weder over de aangelegenheden van *Bali*.

De prins zeide den heer KING, dat hij zijn best zoude doen om eenen duurzamen vrede met *Karang-Assem* te *Bali* te erlangen. Hij beklaagde zich bitterlijk over de staatkunde van *Klonkong*, zeggende: *Klonkong* heeft altoos, als de zwakste, gezocht om de anderen tot twist aan te hitsen en daaruit en uit hunne oorlogen partij te trekken. Het is aldus, dat mijn grootvader of een mijner voorouders, koning te *Karang-Assem*, vier zendelingen van

Klonkong gevangen heeft genomen, allen *goestie's*, die in zijne staten waren gedrongen om verraad te smeden en het volk tot opstand op te ruijen.

Hij sloot ze alle vier op in eene ijzeren kooi, welke hij op de markt plaatste en in dewelke hij hen tot hunnen dood voedde, zonder dat *Klonkong* den moed had daarvoor voldoening te eischen.

De *radja* schijnt dus te veronderstellen dat het *Klonkong* is, die *Karang-Assem* tegenhoudt om den vrede met *Lombok* te sluiten. Het was onmogelijk eenen man te vinden, die te gelijk het Maleisch, het Balineesch en het Sasaksch sprak, zoo dat ik verpligt was twee tolken bij mij te nemen, een voor het Sasjaksch en een voor het Balineesch.

Den 27sten Julij legde ik een bezoek af bij den *goestie gédé* Rais, die op het oogenblik de eerste dienaar van het eiland is. Hij moest mij brieven voor de hoofden in het binnenland geven. *Goestie gédé* Rais is een mager man, die zich verbeeldt altijd ziek te zijn; daarom verzocht hij mij terstond om medicijnen, zonder te kunnen zeggen wat zijne ziekte was. Hij is de eenigste van de *goestie's* te *Mataram*, die het Maleisch vlot spreekt, die het gaarne spreekt en die zich niet in het gesprek door den heer King laat storen. Den 29sten Julij kwam de *Bromo* aan, aan boord hebbende den heer Major, kommissaris van *Bali*, en den heer Lange van *Badong*. Dien avond nog bragt men eenen brief van den *radja*, waarin hij te kennen gaf dat hij niet gaarne den heer Lange bij hem wenschte te zien, omdat hij dien heer als vijand enz. beschouwde, hetgeen welligt toe te schrijven is aan drijfveêren van eigenbelang bij hen, wier belangen met die van den heer Lange in strijd waren. Den 30sten begaf de kommissaris zich naar *Mataram* om een bezoek bij de twee broeders af te leggen, vergezeld van nagenoeg het geheele état Major van den *Bromo*, den heer King en een zijner kommiesen. Voor de poort van de stad werden wij door nagenoeg 200 met geweren gewapende mannen begroet, die ons al schietende vergezelden.

Gelijk altoos bij dergelijke gelegenheden, begaf zich het geheele gezelschap eerst bij den oudsten broeder.

Het binnenste van het paleis onderscheidde zich inderdaad door eene bewonderenswaardige netheid. Het water stroomde, bij voorbeeld, door van Chineesch marmer gemetselde goten. De huizen zijn meestal van hout en getimmerd door Chinesche werklieden. Dat, waarin wij gingen zitten, was van voren versierd met Chinesche of Europesche schilderijen, met veel smaak en symmetrie gerangschikt. Geheel in den omtrek waren kleine vijvers of opene loodsen, of in de hoeken eenige stallen, die in netheid niet van het overige verschilden. Zoo lang de jongste broeder niet daar was, sprak men slechts over onverschillige dingen; alleen toen deze binnenkwam, begon men over staatkunde te spreken en over zaken te besoigneren.

Nadat alle onderhandeling was afgeloopen, deed de *radja* eene soort van ontbijt, of liever gezegd, een voorloopig ontbijt opdisschen, bestaande uit vruchten, confituren en tot drank, brandewijn met klapperwater. De gansche tafel was bedekt; de schalen waren van massief goud of zilver; wij telden er zes en dertig, bijna allen van goud. Dezelfde rijkdom deed zich opmerken in de wapenen, welke zich in menigte overal tegen de zoldering der huizen en der pondoppo's bevonden, en welke met eene zorgvuldigheid worden onderhouden, die men vruchteloos in menig Europeesch arsenaal zoude zoeken.

Van den oudsten broeder gingen wij naar het paleis van den jongsten. Het geheel was minder schoon; maar niet minder net dan bij den eerste. Een gedeelte der huizen was kortelings verbrand en nog niet geheel en al herbouwd.

Men dischte ons een ontbijt op, geheel naar den Europeschen trant. Spoedig daarop keerde het gezelschap terug naar *Ampanan* en begaf zich naar boord. Eenige *goestie's* en *ida's* kwamen den kommissaris bezoeken. Het schip maakte niet dien grooten indruk op hen, welken ik daarvan zoude verwacht hebben. Die groote heeren schenen zich zeer weinig te amuseeren, toen de *Bromo* eene evolutie deed, en, niet dan toen het schip weder op de reede was teruggekeerd, stelden zij zich gerust ten aanzien van de voornemens hunner gastheeren. Onmiddelijk na het vertrek van de *Bromo*, bragt ik het noodige in gereedheid, om de pick van *Lombok* te beklimmen. De heer KING wilde mij vergezellen; maar den dag voor ons vertrek deed de *radja* hem aanzeggen, dat hij zulks niet moest doen, omdat hij, *radja*, hem noodig had, zoo voor de onderhandelingen met *Bali* als voor de toebereidselen tot het groote feest.

Ik vertrok dus den 3den Augustus met den heer MORGAN, kommies van den heer KING, mijne vier bedienden, twee tolken en een aantal koelies. Ik had bij mij twee brieven van den *goestie gédé* RAU, de eene gerigt aan al de hoofden, die mij van dienst konden zijn, en de andere in het bijzonder aan den grootsten *radin* of Sasaksen hoofd, die op eenen afstand van 18 palen van *Mataram* woont. Dien dag maakten wij geene groote vordering en bragten den nacht te *Pringa Rata* door, waar de *radja* eene kleine hut heeft. Dezelve dient hem tot woning, wanneer hij in de omstreken gaat jagen.

Daar men ons niet verwachtte en *Pringa Rata* een kleine en arme kampong is, hadden wij veel moeite ons wat rijst, olie en een hoen te bezorgen. Mijn brief van den *goestie* was van weinig nut, wijl de *pambukkel* van de kampong niet lezen kan. Van *Pringa Rata* uitgaande is het land minder bebouwd; men gaat door een groot bosch en daarna door een heuvelachtig land, dat bedekt is met *alang-alang* of kwijnende struiken.

Te *Batoe kleang*, de plaats waar de *radin* woont, van wien ik zoo even sprak, had ik een paard en eenige mannen noodig. Ik wilde daarom mijnen brief overgeven, maar de *radin* was niet te huis; hij was op de hertenjagt. De broeder deed zich zoo onhandelbaar voor, dat ik vertrok zonder wat ik gevraagd had te erlangen. De *radin* te *Batoe kleang* is diegeen, die nog de meeste magt en onafhankelijkheid onder de hoofden van *Sasak* bezit, zoodat hij naderhand niet werd gestraft, wegens den weinigen eerbied, welken hij betoonde voor de aanbevelingen, welke ik bij mij droeg. In de eerste kampong na *Batoe kleang* liet ik weder mijnen brief zien en herhaalde mijne verzoeken. Hier werd ik dadelijk geholpen.

Eenige palen verder komt men weder op het plein, en het land is aan die zijde zoo goed bebouwd als aan de westzijde.

Tegen 5 uren des avonds kwamen wij te *Loijok*, gelegen ten zuiden van de piek van *Lombok* en op eenen kleinen afstand van den voet van dien berg, aan. Den 5den bragten wij den dag door te *Loijok*, zoo om uit te rusten als om onze voorbereidselen te maken. De *radin* had ons wel ontvangen; hij deed zijn best om ons goed te onthalen; jammer maar dat alles zoo langzaam in zijn werk toeging. Hij beweerde dat het 15 dagen zou vereischen

om den berg te beklimmen, en verhaalde ons verschrikkelijke histories over zulk eene reis, welligt in de verwachting dat de moed ons zoude ontzinken en wij verkiezen zouden liever terug te keeren dan ons aan de groote gevaren bloot te stellen. Den 6^den^ wilde ik vroegtijdig vertrekken, maar noch koelies, noch paarden, noch levensmiddelen waren in gereedheid. De *radin* zeide mij dat ik de gidsen en rijst in een kampong op mijn weg zou vinden. Ik vond er het een noch het ander, en ik deed den *radin* ontbieden, om hem te zeggen dat ik niet zou vertrekken alvorens alles wat ik noodig had zou zijn bezorgd. Hij deed den *pambukkel* van den kampong, die aan zijne orders niet had voldaan, vastbinden en zond denzelven naar *Mataram*, waar dezelve bij mijne terugkomst nog in hechtenis zat.

Het was niet dan na den middag dat ik mijnen togt kon hervatten. Weldra verliet ik het bebouwde land, kwam in de bosschen en volgde een pad, dat vrij moeijelijk was te herkennen. Tegen den avond verklaarden de gidsen dat zij den weg niet meer wisten, dat zij denzelven wel *tot aan* den berg kenden, maar niet *op den* berg, waar zij nimmer waren geweest. Ik joeg hen weg en deed den *radin* weten, dat hij mij zoo spoedig mogelijk andere moest zenden. Telkens wilde mijn volk ophouden, vooral daar, waar verbrand hout het teeken was, dat anderen er vroeger hadden gelegerd. Ik verklaarde hun dat ik mijn weg zou vervolgen, niet slechts zonder gids, maar zelfs zonder koelies, en dat zij moesten weten, waaraan zich bij den *radja* te houden, indien mij een ongeluk overviel. Op die wijze gelukte het mij hen voort te slepen, tot nabij eene bron en daar maakte ik halte, om er den nacht door te brengen. Den volgenden dag naderden wij den top en na de eene hoogte na de andere beklommen te hebben, kwamen wij tegen 3 uren des namiddags boven. Toen ontdekte ik dat ik niet het hoogste punt had bereikt, maar een ander, veel meer zuidelijk gelegen.

Het gezigt, dat ik genoot, was een der meest indrukwekkende, ofschoon de bergtop van dikke wolken was omhuld. Het bovenste van de piek is een uitgestrekt meer, verscheidene palen breed en lang. Geheel in den omtrek verheffen de onderscheidene bergspitsen zich loodregt van 2000' tot 4000' boven den bodem, waarvan de ruimte door een klein meer werd beslagen, dat zich 2000' regt onder mij bevond. Ten oosten van het meer strekt, langs hetzelve, zich eene kleine vlakte uit, in welker midden een kleine kegelvormige heuvel van p. m. 300' zich verheft, welke uit al deszelfs kloven rookt en op verschillende plaatsen bedekt is met zwavel en andere vulkanische voortbrengselen. De top, waar ik mij bevond, was niet de *Rindjanil*, maar de *G. Sankareau*.

Het was volstrekt onmogelijk verder te gaan. Overal daalde de top spits af, en ik was van den minst verwijderde gescheiden door eene ravijn van omstreeks 1500' diepte. Een oostewind joeg de wolken rondom de hoogten en veroorzaakte zulk eene felle koude, dat al de koelies niet in staat waren een woord te spreken en verscheidenen de koorts hadden. Zij baden mij dan ook den nacht niet boven door te brengen. Ik had er zelf weinig trek in, en na eenige aanteekeningen van de uiterlijke gedaante van den berg te hebben gemaakt, keerde ik terug.

Op eene hoogte van 8000 voet bevond zich een klein ravijn, waar wij, beschut tegen den koudeu wind, den nacht doorbragten. Wat ons toen het meest plaagde, was de dorst.

De inboorlingen hadden mij gezegd dat ik boven overal water zoude vinden, zoodat ik onvoorzigtig genoeg was geweest geen voorraad er van mede te nemen. Voor ons Europeanen was het minder hinderlijk, omdat wij wijn en andere dranken bij ons hadden; maar de koelies, die wijn noch brandewijn wilden hebben, waren wanhopig. Zij konden zelfs niet hunne rijst koken en aten dezelve raauw. De pijn, die de dorst mij veroorzaakte, werd zoo onverdragelijk, dat ik den ganschen nacht door azijn en suiker dronk, waardoor eene keelontsteking ontstond, die mij gedurende verscheidene dagen belette te slikken.

Den 8sten Augustus beklom ik nog de naastbij gelegene hoogte, voor dat ik den berg verliet. Het afklimmen geschiedde snel. Tegen den middag waren wij aan ons eerste bivouac teruggekeerd. Allen snelden naar de bron en wij leschten onze dorst met een wellust, gelijk ik nog zelden heb gesmaakt. Weldra ontmoetten wij onze nieuwe gidsen, die wij niet meer behoefden. Des avonds ten 8 uren waren wij te *Loïjok* teruggekeerd, tot groote verwondering der gansche bevolking, die niet wilde gelooven, dat wij den berg in 3 dagen hadden beklommen, en die van dat oogenblik mij als een bevoorregt wezen beschouwde.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA


PERPUSTAKAAN NASIONAL

22717

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

AN KOLEKSI KHUSUS BIDANG LAYANAN KOLEKSI KHUSUS BIDANG LAYANAN KOLEKSI KHUSUS BIDANG LAYANAN KOLEKSI KHUSUS BIDANG LAYANAN KOLEKSI KHUSUS BIDANG LAYANAN KOLEKSI KHUSUS BIDANG LAYANAN KOLEKSI KHUSUS

